

Miksi emme vielä viime kesän lopussa nähneet taantumaa/lamaa?

Hannu Jokinen

Subdanneyksikön päällikkö

Valtiovarainministeriö

Vuosi 2008 oli kokonaisuudessaan erittäin poikkeuksellinen. Vuoden ensipuolisko oli vielä, elintarvikkeiden ja raaka-aineiden hintapiikkejä lukuun ottamatta, eräs historian parhaita vuosia, kun taas loppupuoliskosta tuli eräs kaikkien aikojen huonoimmista. Maailmanlaajuinen, huikea kasvukausi, joka ammensi voimaansa uusien, suurtenkin maiden tulosta nopeasti kasvavan kansanvälisen kaupan ja vaihdannan piiriin, murtui hetkessä. Rahasta, josta ei aiemmin ollut pulaa globaaleilla rahoitusmarkkinoilla, tuli äkkiä niukka hyödyke. Liiallisen likviditeetin ja asuntokuplien jälkijäritykset toki tunnettiin, mutta ne olivat aina ennen rajoittuneet alueellisiksi. Uutta oli nyt tapahtumien globaalisuus ja hämmästyttävä synkronointi. Vasta jälkikäteen on laajemmin selvinyt, miten rahoitusmarkkinoilla ”kvarttaali-insentiivitalous” todellisuudessa toimi. Kiinteänä osana globaalia taloutta, myös Suomi joutui hetkessä ”myrskyn silmään”.

Seuraavassa käyn läpi, paitsi valtiovarainministeriön ennusteita, myös yleisemmin suhdan-

teiden luonnetta ja niiden ennustamista. Mitä nykyiseen taantumaa/lamaa tulee, sen syiden tuntemiseen tarvitaan paljon uutta tutkimusta. Selvää kuitenkin lienee, että ilman kehittyvistä maista tullutta rahoitusta, yhdistyneenä amerikkalaisten yliopistojen oppeihin, mataliin korkoihin ja sallivaan talouspolitiikkaan koetun kaltaista asunto- ja rahoituskuplaa ei olisi Yhdysvalloissa voinut syntyä.

Maailman silloisten huippuekonomistien suhdannevaihteluita käsitelleessä Lontoon konferenssissa vuonna 1967 todettiin mm. ”It was generally agreed that another catastrophe of the 1929–1933 type is, if not impossible, conceivable only by an extraordinary combination of erraneous policies” (Bronfenbrenner 1969). Varmaan vastaavaan kokoukseen olisi jälleen aihetta. Itse kokouksen ja kirjan otsakkeeseen ”Is the Business Cycle Obsolete?” on syytä kuitenkin edelleen antaa kieltävä vastaus. Vaikka suhdannevaihteluiden luonne saattaa muuttua, itse ilmiö säilyy.

Suomen suhdannesykliin tuli hetkessä ”globaalilisä”

Valtiovarainministeriön arvioissa Suomen vuonna 2003 alkaneen ja vuoden 2006 alussa korkeasuhdanteeksi muuttuneen (”Rahaministeriö ennustaa Suomelle hyvää kasvun vuotta”, HS 15.3.2006) kasvusyklin huippu saavutettiin kesällä 2007 (”Korkeasuhdanne jatkuu tänäkin vuoden”, HS 12.6.2007) ja korkeasuhdanteen ennakoitiin päättyvän vuoden 2008 kesään mennessä (ks. kuvio 1). Suhdannekatsauksessa 18.6.2008 todettiin Suomen osalta, että ”Vahvana jatkunut korkeasuhdanne on kuitenkin taittumassa ja talouskasvu on heikentymässä”, ja edelleen, että ”kasvun (ennustettua) nopeampikin hidastuminen vuoden loppupuolella ja ensi vuonna on varteenotettava riski”. Suhdannekatsauksessa 27.8.2008 todettiin puolestaan, että ”Suomen korkeasuhdanne on taittunut ja talouskasvu on nopeasti hidastumassa. ...laskusuhdanne on käynnistynyt kesän kynnyksellä. ...riskit ovat kuitenkin (ennustettua) nopeamman hidastumisen suuntaan, etenkin vuoden lopulla”.

Suhdannekäännö – itse asiassa koko suhdannekierto – ajoitettiin hyvin ja nähtiin loppuvaiheessaan huonomman kehityksen riskit. Totta kuitenkin on, että taantumaa – lamasta puhumattakaan – emme vielä kesän 2008 lopussa nähneet, ainoastaan perinteisen kasvusyklin taittumisen kohti matalasuhdannetta. Vuoden lopulla sellaisen kuitenkin jo näimme edessämme. Suhdannekatsauksessa 18.12.2008 emme julkaisseet numeerista ennustetta, totesimme vain, että ”Maailmantalouden taantuma syvenee, laajenee ja pitkittyy. Mittavien elvytystoimien vaikutukset näkyvät aikaisintaan ensi vuoden lopulta lähtien”. Ja edelleen, ”Käynnistyneessä matalasuhdanteessa Suomen ta-

louskehityksen jatko riippuu suurimmaksi osaksi siitä, millaiseksi talouskehitys maailmalla muodostuu”, ja että ”Suomen talouskehitys vuonna 2009 riippuukin ratkaisevasti siitä, milloin ulkomaankauppa ja teollisuustuotanto alkavat piristyä. Tässä vaiheessa siitä on mahdoton esittää ennustetta”. Vaikka Suomen kansantalouden suhdanneherkkyys lienee sinällään euroalueen myötä vähentynyt, talouden riippuvuus globaalista taloudesta oli kuitenkin ratkaisevasti suurentunut.

Tiedotusvälineissä – ja muuallakin – numeroiden puuttumista kummasteltiin ja todettiin, että ”Pessimistinen VM ei tohdi ennustaa notkahduksen syvyyttä” (HS 19.12.2008). Kysyttiin myös, onko tällaista sattunut koskaan aiemmin. Mieleeni muistui 1970-luvun alkupuoliskon ns. ensimmäisen öljykriisin jälkeiset ajat. Kyseessä oli suhteellisten hintojen valtaavan muutoksen aiheuttama, ja oman aikani ensimmäinen globaali talouskriisi, jolloin myös maailmankauppa supistui. Eniten kriisi koetteli teollistuneita maita, ja sai mm. OECD:n pohtimaan kysymystä, ovatko talouden toimintamekanismit pysyvästi muuttuneet (ks. ns. McCracken Report, OECD 1977).

Luin myös uudelleen presidentti Koiviston kirjan ”Väärää politiikkaa” vuodelta 1978. Siinä on kirjoitus päivätynä 8.1.1974, jossa kuvaillaan sen ajan talouspolitiikanteon vaikeuksia tilanteessa, jossa ”politiikka pitäisi lyödä kiinni kahdeksi vuodeksi, kun kukaan ei tiedä, missä me nyt oikein olemme”. Ja edelleen, ”Maailmalla talouskehityksestä tehdään yhä pessimistisempiä arvioita. Tietävästi Ruotsissa ei yritetäkään tällä hetkelle tehdä mitään ennustuksia”. Niin, että kyllä hyvä vertailukohta löytyy, 35 vuoden takaa. Suomen suhdannesykliin oli tullut jälleen ”globaalilisä” ilman, että kansantalouden ”kotoperäinen” suhdanne-

herkkyys tai ennustettavuus olisi sinällään juuri nyt muuttunut.

Suomen kansantalouden suhdanneherkkydestä ja suhdanteiden ennustettavuudesta globaalissa taloudessa

Suomen talouskehityksen erityispiirteinä ovat historiassa olleet voimakkaat suhdannevaihtelut. Niiden pohjalla olivat useimmiten kotimaiset tekijät, joita kansainväliset tekijät voimistivat. Inflaatio-devalvaatiocyklit vaikutuksineen olivat toistuvina myös ennustettavissa. Euroalueen mukanaan tuoman vakauden vastapainoksi globalisaation ja talouden avoimuuden kasvu ovat muuttaneet toimintaympäristöä kuitenkin aiempaa haastavammaksi. Suomessakin suhdanteet ovat mukautumassa aiempaa suuremmissa määrin maailmantalouden mukaisiksi.

Ulkomaankaupan osuus Suomen BKT:sta nousi viimeisen 15 vuoden aikana neljänneksestä 45 prosenttiin. Erityisen tuntuva oli kansainvälisen riippuvuuden kasvu viime korkeasuhdanteen aikana. Vienti kasvoi vuoden 2004 alusta vuoden 2008 puoliväliin keskimäärin 8½ prosentin vauhtia, 2½-kertaisesti BKT:n kasvuun verrattuna. Myös tuonti kasvoi suunnilleen viennin vauhtia, sillä kasvava osa sekä välituote- että kulutushyödykkeistä oli peräisin kansainvälisiltä markkinoilta.

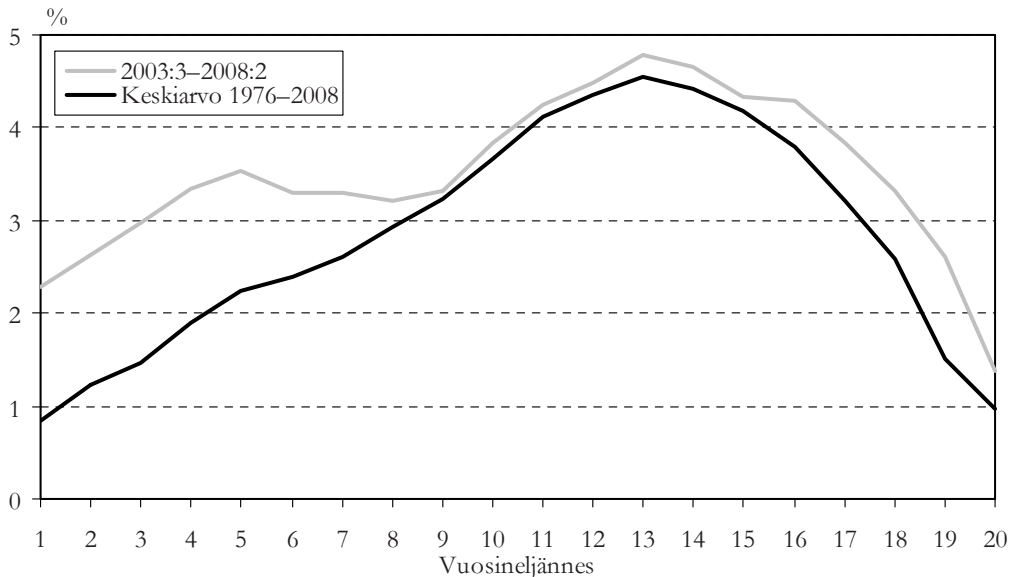
Yhdysvaltojen asunto- ja rahoitusmarkkinoilta alkanut kriisi laajeni hetkessä rahoitusmarkkinoiden ja luottamustekijöiden kautta globaaliksi ja poikkeuksellisen synkronoiduksi taantumaksi. Tuotannon laajamittainen kansainvälinen ulkoistaminen, ketjuttaminen ja rahoittaminen olivat liittäneet lähes kaikki taloudet tiukasti toisiinsa. Maailmankaupan ja, siihen liittyen, teollisuustuotannon äkillinen ja

yrkkä supistuminen siirtyi voimakkaaine vaikutuksineen hetkessä myös Suomeen. Tällaista ei ollut aiemmin tapahtunut.

Emme vielä viime kesän lopussa nähneet taantumaa, tahi mahdollista lamaa, koska emme tunteneet kunnolla globaalin talouden toimintamekanismeja, etenkin pankkitoiminnan osalta, emmekä olleet panostaneet riittävästi globalisaation vaikutusten analysointiin. Emme toisaalta olleet myöskään perehtyneet kunnolla historian opetuksiin. Mikäli taas syyskuun puolivälin tapahtumia, erityisesti Lehman Brothersin kaatoa ja sen jälkivaikutuksia, voi pitää yllätyksenä, jo yllätyksen määritelmästä johtuu, ettemme kyenneet tätä ja tähän liittyviä tapahtumia ennustamaan. Koska vastaavaa globaalia rahoituskriisiä ei ollut aiemmin esiintynyt, myös tapahtumien kulun ja logiikan selvittäminen vaati aikansa. Vaikka tällaiseen murrokseen liittyvän kehityksen yleinen ennakointi olisikin ollut mahdollista, tarkan ajankohdan ennustaminen olisi ollut mahdotonta.

Silti tällaisiinkin tapahtumiin olisi toki talousteorian pohjalta voitu varautua. Peliteorian tunteminen olisi voinut olla yksi tapa lähestyä asiaa. Le Mondessa oli vuonna 1997 mielenkiintoinen ja laaja esittely eri talousteorioista. Paris-IX-Dauphine yliopiston professori Christian Schmidt esitteli siinä peliteorioita, joiden avulla voidaan hänen mukaansa paremmin ymmärtää tiettyjä ilmiöitä, joskaan ei mitata. Yhtenä esimerkkinä oli globalisaatio ja siihen liittyvät uudet toimintamallit. Globaalien yritysten päätöksenteossa käytetään myös enenevässä määrin huippuyliopistoissa koulutettuja asiantuntijoita, jotka hyödyntävät peliteorioita ja päätöksenteon matemaattisia malleja. Tähän liittyi artikkelin ”ennuste”, joka näyttää nyt toteutuneen. ”Si un nombre croissant de décideurs économiques formés à la théorie des jeux

Kuvio 1. BKT:n tuorein subdanneura verrattuna keskiuraan

Lähde: VM, Jari Jokinen.

dans les *business schools* des universités et les grandes écoles ajustent leur comportement à ses directives, le monde réel de la vie économique se rapprochera de plus en plus de l'univers imaginaire des théoriciens des jeux.” (Le Monde 16.12.1997). Eli (vapaasti suomennettuna), jos kasvava määrä huippuyliopistoissa koulutettuja päättäjiä mukauttaa käytännön työelämässä toimintatapansa oppimiinsa teoriomalleihin, reaali talous lähestyy enenevässä määrin peliteorioiden kuvitteellista maailmaa.

Suhdanteiden ennustamisesta

Viime vuosina talouspolitiikan painopiste on ollut enemmänkin pitkän aikavälin kasvuedellytyksissä. Suhdanteiden ajateltiin ehkä jopa jo kuolleen euroalueen tuoman vakauden myötä. Normaalisuhdanteissahan on kyse kasvavan

trendin ympärillä esiintyvistä, enemmän tai vähemmän säännöllisestä vaihtelusta. Mikäli vaihtelut pysyvät kohtuuden rajoissa, ei suurta ongelmaa myöskään ole. Suomessa suhdannejaksojen pituus on ollut keskimäärin noin 5 vuotta. Siinä ei ole juuri tapahtunut muutosta (Jokinen, J. 2006). Nyt ei kuitenkaan ole enää kysymys normaalista kasvusykleistä, vaan “klassisesta” sykleistä, jossa tuotanto supistuu pitempään absoluuttisestikin.

Oheisen kuvion suhdanneurat on laskettu 5-neljänneksen keskitettynä liukuvana keskiarvona. Viimeksi koetun jakson profiilia sokee hieman metsäteollisuuden pitkä seisokki vuoden 2005 toisella neljänneksellä. Kokonaisuutena viime sykli oli keskimääräistä voimakkaampi, etenkin alkuvaiheessaan. Syklin alun matalin kohta ajoittui itse asiassa vuoteen 2002, joten sykli oli myös hieman keskimääräistä pi-

dempi. Epäilemättä kansainvälistymisellä ja maailmantalouden kehityksellä oli tähän osuutensa.

Suhdanne-ennusteissa kyse on yleensä 1–2 vuoden horisontista. On muistettava, että mitä pitemmälle tulevaisuuteen katsotaan, sitä pienempi on ennusteen toteutumisen todennäköisyys. Maailmantalous on niin monisäikeistä ja ihmisten käyttäytyminen arvaamatonta, ettei kehitystä voi myöskään täysin vangita mihinkään formaaliin malliin. Epävarmuus ja riskit ovat aina oleellinen osa ennusteita.

Ennusteita kuitenkin tarvitaan. Paitsi BKT:n – ja eräiden muiden keskeisten suureiden – muutoslukuja, ainakin valtiovarainministeriön osalta tarvitaan myös euromääräisiä taselukuja. Esimerkiksi valtion talousarviot ja EU-yhteistyö edellyttävät vertailukelpoisia ja yhteismittaisia ennusteita myös eri sektoreiden tuloista ja menoista. Näin myös talouspoliittiset päätökset rajaavat ennusteita ja ennustehorisonttia.

Tiedotusvälineiden kiinnostus on toisinaan ollut lähinnä bruttokansantuotteen kasvuennusteen desimaalissa ja sen muutoksessa. Joidenkin akateemisten tutkijoiden mielestä taas tärkein kysymys on se, onko ennuste tehty jollain formaalilla mallilla, vai ei. Nämä eivät kuitenkaan ole oleellisia asioita. Oikea desimaali tiedetään vasta vuosien kuluttua. Menetelmiä taas on, ja tuleekin olla käytössä erilaisia.

Tärkeämpää, kuin ennustaa BKT:n kasvuluku desimaalilleen oikein, on osata arvioida missä suhdannevaiheessa ollaan; ts. nousu-, korkea-, lasku- vai matalasuhdanteessa, ja ennakoida näihin liittyvät käänne pisteet. Jos näiden pohjalta kyetään antamaan talouspolitiikan/talouselämän päättäjille uskottava ennakkovaroitus huonosta/hyvästä käänteestä, on suhdanne-ennuste onnistunut. Ei liene sattua-

ma, että tätäkin kirjoitettaessa huhtikuussa keskeisin kysymys on, milloin käänne on odotettavissa? Vielä parempaa, jos kykenemme asettamaan ennusteen syvempiin ja laajempiin yhteyksiin, esim. uusklassisen synteessin ja/tai taloudellisen globalisaation kautta.

Ennustemenetelmistä

1970-luku oli Suomessakin ekonometristen (ennuste)mallien rakentamisen kulta-aikaa. Edes öljykriisit eivät horjuttaneet uskoa malleihin. Eikä ollut syytäkään, sillä formaali malli pakottaa selvittämään kansantalouden rakenteita ja toimintoja tavalla, joka mahdollistaa myös rationaalisen argumentoinnin. Monimutkaisten syy-seuraussuhteiden selvittämisessä kokonaistaloudelliset mallit ovat edelleen välttämättömiä, eikä kahta vuotta pidempiä ennusteita kannata tehdä ilman niitä. Tekniset laskelmat ja skenaariot ovat asia erikseen. Malleilla on kuitenkin rajoituksensa. Suoranaista väärinkäyttöä olisi esim. historiaan pohjautuvan, taaksepäin katsovan, mallin käyttö tilanteessa, jossa talouden rakenteet ja talouspolitiikan ns. regiimit ovat suuresti muuttuneet, muuttaen myös talouden toimijoiden käyttäytymistä. Näin tapahtui Suomessa 1990-luvun laman, sitä seuranneen rakennemuutoksen ja euroalueeseen liittymisen seurauksena. Kokonaistaloudellisen ekonometrisen mallin käyttö jäikin kansantalousosastolla viitisentoista vuotta siten kokonaan pois.

Ennen nykyisen kriisin puhkeamista perustelut mallipohjaisten ennusteiden laadinnalle kuitenkin vahvistuivat jo siitäkin syystä, että käyttökelpoista tilastotietoa oli jo riittävän pitkältä ajalta. Toisaalta, ns. uuden makroteorian pohjalle rakennetut, eteenpäin katsovat, yleisen tasapainon matemaattiset mallit olivat voitta-

neet alaa tutkimuslaitoksissa ja keskuspankeissa etenkin erilaisten vaikutusarvioiden teossa, mutta myös ennustetyössä. En tiedä, toistiko historia kuitenkin jälleen itseään. Joka tapauksessa nykyinen taantuma/lama jäi ennustamatta kaikilta, riippumatta käytettävissä olleista menetelmistä. Ei auttanut, vaikka malli kuinka katsoi eteenpäin tai taaksepäin. Olisi pitänyt katsoa sivuille.

Valtiovarainministeriön suhdanne-ennusteet rakentuvat kansantalouden tilinpidon identiteetteihin ja tuoreimpaan tilastotietoon. Konsistenttisuuden ja loogisten ehtojen turvaamiseksi ennusteen teossa käytetään laskentamallia, LENNU (Hannu Jokinen ja Timo Sepponen, 1992), jolla tilinpitoa jatketaan pari vuotta eteenpäin. Tällainen laskentamalli on välttämätön valtiovarainministeriön tapaisessa laitoksessa. Itse ennustenumeroiden teossa puolestaan käytetään useita eri menetelmiä, ehkä turhankin hajautetun sektorihenkilöjärjestelmän puitteissa: kvantitatiivisia ja kvalitatiivisia. Regressiomalli, aikasarja-analyysi ja graafinen menetelmä, joilla saadaan selville historiallinen kehitys, riippuvuudet ja säännönmukaisuudet, on edelleen välttämätön, joskaan ei riittävä ehto suhdanne-ennusteiden osuvuuden turvaamisessa.

Indikaattoripohjaiset, lyhyenaikavälin ennustemallit ovat yleistyneet viime aikoina maailmalla. Sellaiseen, suhdannekäänteiden ennakkointiin pyrkivään suhdannetyöhön on myös kansantalousosastolla pyritty viime vuosina. Kvantitatiivisella analyysillä sekä siihen liittyvällä päättelyllä olisi ehkä kuitenkin pitänyt olla vielä enemmän painoa, erityisesti globali-

saation ja yleensä kansainvälisen talouden vaikutusten arvioinnin osalta. Kansainvälisten järjestöjen ennusteilla maailmantaloudesta tulee kuitenkin myös jatkossa olemaan merkittävä osuus, samoin erilaisilla suhdannetiedusteluilla. Makromallin rakentaminen tulee olemaan haasteellinen tehtävä.

Nykyiseenkin tilanteeseen liittyen voinee vielä yhteenvedonomaisesti todeta, että tärkeintä suhdanne-ennusteiden teossa olisi tuntea talousteoriaa ja -tilastoja, käyttää kvantitatiivisia menetelmiä, mutta tutkia myös historiaa, luottaa intuitioonsa ja arviointikykyynsä, eikä pyrkiäkään olemaan tiedemies. ”Human decisions affecting the future, whether personal or political or economic, cannot depend on strict mathematical expectation, since the basis for making such calculations does not exist” (Keynes 1936). □

Kirjallisuus

- Bronfenbrenner, M. (toim.) (1969), *Is the Business Cycle Obsolete?*, Wiley, New York.
- Jokinen, J. (2006), ”Employment determination, job creation and destruction in the present economic cycle in Finland”, Economics Report No. 3/2006, Ministry of Finance, Economics Department.
- Keynes, J.M. (1936), *The General Theory on Employment, Interest, and Money*, Macmillan, London.
- Koivisto, M. (1978), *Väärää politiikkaa*, Kirjayhtymä, Helsinki.
- OECD (1977), *Towards Full Employment and Price Stability*, OECD, Paris.